

PADOMJU REŽĪMA ANTIRELIĢISKĀ POLITIKA LATVIJĀ 1954.–1964. GADĀ

Rudīte Vīksne

Dr. hist., vēsturniece.

Pētnieciskās intereses: Latvijas 20. gadsimta vēsture: padomju un nacistu okupācijas režīma jautājumi.

Rakstā ir analizēta situācija, kādā atradās reliģiskās organizācijas Latvijā 1954.–1964. gadā, atsegti galvenie virzieni un metodes, kā tika īstenots padomju režīma spiediens uz reliģiskajām organizācijām. Pēc Staļina nāves PSRS augstākajās varas institūcijās ar mainīgām sekmēm konkurēja divas pieejas ar reliģiju un baznīcu saistīto jautājumu risināšanā: “antireliģiskā” un “pragmatiskā”; pēdējā pieļāva, ka baznīcai bija savdabīga vieta valsts sistēmā. Tā dēvētā Ņikitas Hruščova “atkušņa” laikā, kad daudzās jomās PSRS bija vērojama liberalizācija, reliģiskajām organizācijām tika pastiprināti uzbrukumi. Rakstā aplūkojamā laikposmā radikalizējās padomju režīma politika, kas bija vērsta pret reliģiskajām organizācijām, notika to izstumšana no visām sabiedriskās dzīves sfērām, kas izrietēja no doktrīnas par komunistiskā pasaules uzskata nesavienojamību ar reliģiozo un ko atbalstīja vietējās varas institūcijas.

Atslēgas vārdi: antireliģiskā politika, Reliģijas kultu lietu padome, valsts un baznīcas attiecības.

Pēc Otrā pasaules kara reliģisko organizāciju stāvoklis Padomju Savienībā (Krievijā) un Latvijā bija stipri atšķirīgs. Krievijā laikposmu no 1944. gada līdz 1953. gadam salīdzinājumā ar 20.–30. gadiem var pamatoti uzskatīt par “baznīcas atdzimšanas periodu”,¹ bet Latvijā tas bija laiks, kad baznīcai nācās smagu kompromisu rezultātā mācīties, kā “sadzīvot” ar padomju režīmu. Raksta mērķis ir analizēt Ņikitas Hruščova antireliģiskās politikas īstenošanu Latvijā.

Laikposms (1954–1964) valsts un reliģisko organizāciju attiecību vēsturē Latvijā ir joprojām maz pētīts. Lai gan ir atsevišķi pētījumi tieši par šo periodu, tie aptver konkrētu konfesiju attiecības ar valsti vai arī šo attiecību dažus aspektus.² Pētījumi pamatā ir par

represijām pret garīdzniekiem³ vai arī vispārēji pētījumi par atsevišķu konfesiju darbību, kuru autori vairāk vai mazāk pievērsušies arī minētajam laika posmam.⁴ Savu ieguldījumu pētniecībā ir snieguši arī atsevišķu reliģisko konfesiju pārstāvji.⁵ Aplūkojamais laika posms ir ļoti svarīgs, jo tieši N. Hruščova varas laikā nostiprinājās valsts un baznīcas attiecību modelis, kurš PSRS/Latvijā saglabājās turpmākajos padomju režīma pastāvēšanas gados. Piecdesmito gadu otrajā pusē lielāku ietekmi PSRS augstākajos varas gaitēnos ieguva “antirelīģiskās linijas” piekritēji.⁶ Tā bija paaudze, kas uzauga 20. gadsimta 20.–30. gados, kad Padomju Savienībā bija visrupjākie uzbrukumi baznīcai. Antirelīģiskās kampaņas īstenošanā liela loma bija N. Hruščova personiskajai attieksmei pret reliģiju. Hruščovs, kurš pēc Staļina personības kulta nosodīšanas 20. kongresā pilnībā nostiprināja savu varu, no 1958. gada ieņēma arī PSRS Ministru padomes (MP) priekšsēdētāja amatu un līdz ar to viņa pārraudzībā bija gan Reliģijas kultu lietu padome (RKLP), gan Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padome (KPBLP), uzskatīja, ka komunistiskā sabiedrībā reliģijai nav vietas. Tā kā viņš komunisma uzvaru jau saredzēja ne tik tālā nākotnē, tad bija pēdējais laiks uzsākt nesaudzīgu cīņu, lai izskaustu “reliģijas paliekas” padomju cilvēku apziņā. Jāatzīmē, ka šādi uzskati valdīja arī Latvijas vadībā, tajā skaitā arī nacionālkomunistiem, piemēram, Eduardam Berklavam, kurš 1958.–1959. gadā kā Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks personīgi nodarbojās ar daudziem ar reliģisko konfesiju darbību saistītajiem jautājumiem.

Viens no pirmajiem Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (PSKP CK) reliģiskajām apvienībām draudīgiem lēmumiem bija 1954. gada 7. jūlija lēmums “Par nopietniem trūkumiem zinātniski ateistiskajā propagandā un pasākumiem tās uzlabošanā”. Tā kā Latvijas PSR partijas un valdības institūcijas darbojās saskaņā ar PSKP CK un PSRS Ministru padomes pieņemtajiem lēmumiem, tad pēc mēneša Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (LKP CK) birojs arī pieņēma līdzīgu lēmumu, kurā bija uzsvērts, ka “jāizbeidz pasivitāte attiecībā uz reliģiju, jāatmasko tās reakcionārā būtība, kaitējums, ko tā nes”.⁷ Antirelīģiskās propagandas darbā bija jāiesaista plašs padomju darbinieku loks. Lēmums attiecās ne tikai uz partijas funkcionāriem, tā realizācijā bija jāiesaista labākie propagandisti, zinātnieki, kultūras un mākslas

darbinieki. Tika uzdots skolās un augstskolās pastiprināt audzināšanas darbu “karojošā materiālisma garā”. Masu informācijas līdzekļos bez vilcināšanās aktualizēja antirelīģiskās nostādnes. Presē parādījās vulgāri raksti, kuros rupjā formā tika aizskartas ticīgo reliģiskās jūtas, karikatūras, feļetoni par garīdzniekiem. Propagandas darbā bieži izmantoja stereotipus, kādi bija apritē Padomju Savienībā 20. gadsimta 30. gados. Ticīgo un garīdznieku vidū valdīja nedrošība un neziņa par to, kas viņus sagaidīs turpmāk,⁸ bija daudz sūdzību par vietējo varas iestāžu, laikrakstu redakciju pārkāpumiem, arī varas augstākajos ešelonos nebija vienprātības. PSKP CK 1954. gada 10. novembrī bija spiesta spert soli atpakaļ un izdeva jaunu lēmumu, kurā norādīja uz kļūdām, kādas pieļautas “zinātniski ateistiskajā propagandā”. Daudzi vietējie varasvīri, prese bija pārāk centīgi pildījuši partijas norādījumus. Šis lēmums,⁹ kā arī tas, ka piecdesmito gadu vidū no ieslodzījuma vietām sāka atgriezties represētie garīdznieki¹⁰ un viņiem atļāva kalpot draudzēs, uz īsu laiku pat radīja ilūziju, ka notikušas pozitīvas pārmaiņas valsts politikā. Daži šo situāciju skaidroja kā “padomju varas piekāpšanos Rietumu lielvalstu spiediena rezultātā”.¹¹ Bija vērojama reliģiskās dzīves aktivizēšanās. Daļa pentakostu pēc atgriešanās no ieslodzījuma arī mēģināja atjaunot draudzes. Piecdesmito gadu vidū aizvien biežāk baznīcas vadība iesniedza prasības par nacionalizēto un municipalizēto īpašumu atgūšanu. Piemēram, krievu septītās dienas adventistu grupa prasīja, lai atdod viņu lūgšanas namu, kurš bija “nodots” Valsts drošības komitejas kluba vajadzībām. Katoļu baznīcas vadība lūdza atļauju atjaunot kapuciešu ordeni. Baptistu vadība iesniedza lūgumu atļaut organizēt trīsgadīgos neklātienes kursus u.c.¹² Par pārmaiņām liecināja arī mācītāja Ernesta Spekmaņa izteikums. Viņš bija 1948. gadā arestēts par “pretpadomju aģitāciju” un pēc atgriešanās no soda izciešanas vietas 1956. gadā kādā privātā sarunā pēc arhibīskapa Tūra uzstāšanās par vizīti ASV izteicās, ka, ja viņš kaut ko tamlīdzīgu būtu teicis, tad būtu sodīts nevis uz 10, bet 25 gadiem.¹³

Baznīcas dzīves aktivizēšanās satrauca piekritīgās institūcijas. RKLP 1956. gada augustā izsūtīja visiem pilnvarotajiem instrukciju, kā rīkoties šādā situācijā. Tajā uzdeva pastiprināti novērot tos garīdzniekus, kuri bija atgriezušies no ieslodzījuma. Pilnvarotajiem ieteica kopā ar vietējās varas pārstāvjiem pārtraukt šādas garīdz-

nieku aktivitātes. Padome rekomendēja “vainīgos” izsaukt uz pārrunām rajona izpildkomitejā vai pie pilnvarotā, ieteica pilnvarotajiem darboties elastīgi un atrast paņēmienus, kā iesaistīt attiecīgās draudzes aktīvu un mācītājus.¹⁴ Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) priekšsēdētājs Jānis Vēveris 1957. gadā ierosināja nepieļaut, ka katoļu kūrīja nozīmē vai pārvieto uz draudzēm garīdzniekus bez iepriekšējas saskaņošanas ar pilnvaroto.¹⁵ Lielākajās draudzēs nozīmējot padomju varai paklausīgus garīdzniekus, bija iespējams ātrāk un vienkāršāk nodrošināt padomju režīmu atbalstošu pasākumu ieviešanu.

Rēķinoties ar pasaules sabiedrisko domu, varas institūcijas bija spiestas atļaut uzturēt starptautiskos sakarus ar reliģiskajām organizācijām ārzemēs, bet tie bija pieļaujami tikai tik daudz, cik tas bija nepieciešams no propagandētās Padomju Savienībā pastāvošās reliģijas brīvības, līdzdalības PSRS inspirētajā miera aizstāvju kustībā un kontrapropagandas viedokļa. Lai arī baznīcas pārstāvju ārzemju vizītes bija ierobežotas un uzraudzītas no attiecīgo padomju iestāžu puses, to sekas ne vienmēr bija prognozējamas, jo ārzemju vizīšu laikā bija iespējams salīdzināt baznīcas un kristiešu stāvokli Rietumos un PSRS, kas, protams, nebija par labu PSRS, tikties ar tautiešiem u.c. Garīdzniekiem, kuriem tika dotas atļaujas izbraukt uz starptautiskām konferencēm, miera kustības piekritēju organizācijām pasākumiem, bija dotas stingras instrukcijas, kā jāuzvedas.¹⁶ Pēc atgriešanās bija jāraksta atskaite par to, ko redzēja, dzirdēja, ar ko tikās ne tikai pats, bet arī citi amata brāļi. Nevienam nevarēja būt drošs par to, ko uzrakstīja otrs. Retrospektīvi vērtējot, laikposmā pēc Staļina nāves līdz 1958. gadam attiecībā pret baznīcu tika piekopta nevienādabīga, bet kopumā relatīvi iecietīga politika.

Radikālu pagrieziena PSRS politikā pret reliģiskajām organizācijām iezīmēja 1958. gada 4. oktobrī pieņemtais PSKP CK sekretariāta slepenais lēmums “PSKP CK propagandas un aģitācijas daļas ziņojums par savienotajām republikām “Par trūkumiem zinātniski ateistiskajā propagandā””,¹⁷ kurā tika noteikts, ka visām partijas, komjaunatnes un sabiedriskajām organizācijām jāizvērs izšķiroša cīņa ar “reliģiskajām paliekām” padomju cilvēkos. Ar šo lēmumu tika aktualizēts un pastiprināts 1954. gada jūlija lēmums. Jau pēc mēneša Maskavā tika sasaukta Vissavienības RKLP pilnvaroto sanāksme, kurā nosodīja iepriekšējo padomes darbību un atzina, ka

tā “pēc būtības noraidīja padomju likumus, kas attiecās uz baznīcu un reliģiju, un radīja neierobežotas iespējas baznīcnieku un sektantu darbībai”¹⁸

ADMINISTRATĪVAIS SPIEDIENS UN KONTROLE

1958. gadā RKLP atcēla daudzus punktus, kas iepriekš bija noteikti padomes instrukcijā. Piemēram, ja iepriekš reliģiskajām apvienībām bija atļauts vākt naudas līdzekļus, kas bija paredzēti nevis reliģiskā kulta darbības nodrošināšanai, bet patriotiskiem mērķiem, tad 1958. gada instrukcija to aizliedza, jo šādi pasākumi veicināja baznīcas autoritātes celšanu. Tāpat tika aizliegts nodarboties ar labdarību, ko it sevišķi praktizēja evaņģēlija kristieši un baptisti. Ar mērķi mazināt jauniešu pievēršanos reliģijai RKLP uzdeva pilnvarotajiem stingrāk sekot, lai netiktu veikta bērnu un jauniešu reliģijas pamatu apmācība, kas gan saskaņā ar Latvijas PSR MP lēmumu bija aizliegta jau kopš 1949. gada. 1960. gadā aizliedza iesaistīt bērnus un jauniešus līdz 18 gadiem reliģisko rituālu apkalpošanā.¹⁹ Padome atzina, ka būtu mērķtiecīgi 1959. gadā likvidēt trīs klosterus (katoļu un vecticībnieku baznīcai piederīgus) Latvijā un Moldovā,²⁰ samazināt izdodamās reliģiskās literatūras tirāžu, kas jau tāpat bija atļauta ļoti ierobežoti, palīdzēt vietējām organizācijām atmaskot svētceļojumu vietu “svētumu” un “dziedinošo spēku”.

Cits pēc cita tika izdoti lēmumi, kas bija tieši mēģinājumi paralizēt baznīcas pastāvēšanu, paralēli tika sagatavots pasākumu komplekss, lai likvidētu padomju likumdošanas pārkāpumus no garīdzniecības puses. Tā 1958. gada novembrī PSKP CK pieņēma lēmumu “Par pasākumiem, kādi veicami, lai pārtrauktu svētceļojumus uz tā saucamajām “svētajām vietām””. RKLP ierosināja, ka vajag noorganizēt iedzīvotāju sapulces, lai prasība (tā bija PSRS vispārpieņemta prakse) pārtraukt svētceļojumus nāktu no strādnieku, kolhoznieku, inteliģences vidus.²¹ Latvijā skaitījās trīs “svētās vietas”: Aglonā, Krāslavā²² un Skaistkalnē.²³ Piekritīgās institūcijas jau gadiem ilgi sekoja tām, it sevišķi, kas notiek 15. augustā Vissvētākās Jaunavas Marijas Debesīs uzņemšanas svētkos Aglonā. Katru gadu RKLP pilnvarotajam bija jāziņo, cik ticīgo tajos piedalījās. Lai mazinātu ticīgo piedalīšanos svētkos, tika izmēģināti visdažādākie paņēmieni (15. augustā organizēti cirka mākslinieku priekšnesumi, kino izrā-

des, sporta sacensības u.c.²⁴). Kopš 1959. gada, lai ierobežotu reliģisko svētku norisi, citu draudžu prāvestiem bija aizliegts piedalīties dievkalpojumos, svētceļniekus drīkstēja apkalpot tikai tajā draudzē reģistrēts garīdznieks. Tika veikta pastiprināta kontrole, lai strādājošie, ja 15. augusts bija darbadiena, atrastos darbavietās, lai netiktu pieļauts, ka svētceļnieki izmanto darbavietu transportu. Vietējās varas iestādes, lai mazinātu jaunatnes piedalīšanos reliģiskajos svētkos, līdzīgi kā iepriekšējos gados, paralēli organizēja sporta sacensības vai pašdarbības koncertus u.c.²⁵ Visi šie pasākumi pilnībā nenasniedza iecerēto mērķi, taču ilgtermiņā svētceļotāju skaits mazinājās. Ja var ticēt RKLP pilnvarotā atskaitēm, tad 1963. gadā svētceļotāju skaits bija ap septiņiem tūkstošiem, bet 1948. gadā ap 70 tūkstošiem.²⁶

Latvijas PSR Ministru padome 1959. gada maijā²⁷ izdeva lēmumu “Par klosteru, kas atrodas Latvijas PSR teritorijā, likvidēšanu”, kurā bija noteikts, “**ņemot vērā darbaļaužu lūgumu** [izcēlums mans. – R. V.], likvidēt klosterus un saskaņā ar PSRS MP 1959. gada 13. un 17. aprīļa norādījumiem likvidēt Mariāņu kongregācijas vīriešu klosteri Viļānos, Nabadzīgā Bērna Jēzus māsu klosteri Aglonā,²⁸ pareizticīgo Rīgas Svētās Trijādības Sergija sieviešu klosteri Rīgā un tā filiāli Valgundē”²⁹ Katoļu baznīca pēc ilgstošas sarakstes ar dažādām valsts institūcijām un vēstulēm personīgi Hruščovam neko nepanāca un 1959. gada beigās bija spiesta likvidēt klosterus. Vācijas Federatīvās Republikas prezidenta sieva Vilhelmīne Libke vērsās ar lūgumu PSRS vēstniecībā Vācijā, lai atļauj Aglonas klostera māsām izbraukt uz Holandi, kur atradās šīs kongregācijas centrālā rezidence. RKLP ieteica pilnvarotajam Pāvelam Pizānam noorganizēt mūķeņu grupas vai klostera priekšnieces noraidošu atbildi, bet, ja tas nebūtu iespējams, tad jāatrod cita pieņemama atteikuma forma.³⁰ Pēc klostera likvidācijas klostera māsas apmetās uz dzīvi tuvējā apkārtņē, strādāja kolhozā, slimnīcā u.c.

Pareizticīgo baznīcas Rīgas Svētās Trijādības Sergija sieviešu klosterim izdevās veiksmīgi pārdzīvot sešdesmito gadu vajāšanas. Grūti pateikt, kas bija izšķirošais faktors – vai tas, ka pareizticīgo klosterī mūķeņu skaits bija daudz lielāks nekā katoļu un līdz ar to problemātiskāka bija viņu ātra tālākā izmitināšana, vai arī gudri organizētā pretdarbība no mūķeņu puses, vai arī tas, ka Rīgas

eparhijas bīskapi, ņemot vērā pareizticīgo baznīcas īpašo statusu, piekopa vilcināšanās taktiku un viņiem bija patriarha Aleksija I atbalsts,³¹ bet varbūt visi faktori kopā. Aleksandrs Gavriļins uzskata, ka klosteri izdevās saglabāt, pateicoties pareizticīgo aktivitātēm, igumeņu Tavifas un Magdalēnas gudri organizētajai pretestībai un tam, ka varas iestādes pēc Kristus Piedzimšanas katedrāles slēgšanas baidījās uzsākt jaunu lielu kampaņu pret pareizticīgo baznīcu.³² Galvenais bija noturēties kampaņas uzplūdu laikā. Tomēr pētījums par analoģu situāciju Igaunijā, kur izdevās novērst Pihticas pareizticīgo sieviešu klostera slēgšanu (un darba autore to izskaidro ar klostera vadības diplomātiskajām prasmēm),³³ drīzāk var liecināt, ka piekāpīgākā attieksme pret pareizticīgo klosteriem bija Maskavas politika.

PSKP CK 1958. gadā izstrādāja arī plašu pasākumu plānu, kā cīnīties ar Vatikānu un katoļu baznīcas “reakcionāriem elementiem”. Padomju režīms uzskatīja katoļu baznīcu par visbīstamāko, jo tā bija pakļauta centram, kas atradās ārpus PSRS, bet Vatikāns tika uzskatīts par reakcionārāko spēku. Plāns, ko PSRS RKLP mēģināja realizēt 1945.–1947. gadā, – izveidot no katoļu augstākās garīdzniecības vidus, t.sk. arhibīskapa Antonija Springoviča, grupu, kura būtu gatava saraut attiecības ar Vatikānu un Padomju Savienībā izveidot autokefālu katoļu baznīcu, neguva garīdznieku atbalstu.³⁴ Tāpēc tika uzdots uzlabot ateistisko propagandu, pastiprināt Vatikāna un “reakcionāro” katoļu aprindu atmaskošanas darbu ticīgo vidū. 1961. gadā Latvijas PSR Centrālais arhīvs izdeva dokumentu krājumu “Katoļu garīdzniecība Latvijā 1920–1940”, kurā bija mērķtiecīgi atlasīti tikai tādi dokumenti, kuros atspoguļotas nesaikāšanas draudžu un garīdznieku starpā.³⁵ Tautai bija jānorāda uz to katoļu garīdznieku, kuri sekoja Vatikāna norādījumiem, antisabiedrisko darbību, jādod pretspars Vatikāna radiatorajiem. Jāpārtrauc, lai radiatorajiem, kas paredzēti ārzemēm, uzstātos ticīgie katoļi, garīdznieki un atspēkotu dažādos “izdomājumus un melus par Padomju Savienību”. Jāseko katoļu baznīcas darbībai, sevišķu vērību pievēršot sprediķiem, jāpārtrauc pat vismazākā neļaujamības izpausme pret padomju valsti. Reliģijas kultu lietu padomei bija jābrīdina baznīcu vadītāji, ka netiks pieļauts, ka katoļu baznīcas vadībā būs personas, kas no padomju režīma viedokļa bija politiski neuzticamas, ka Vatikāna izdotie rīkojumi, kas attiecas uz garīdz-

nieku kadru izvietojumu PSRS teritorijā u.c., tiks uzskatīti par iejaukšanos PSRS iekšējās lietās.³⁶

Vēl pirms arhibīskapa Antonija Springoviča (1876–1958) nāves bija saņemta ziņa no Vatikāna, ka Springoviča nāves gadījumā bīskaps Pēteris Strods tiek nozīmēts par Rīgas arhidiecēzes apustulisko administratoru.³⁷ Taču 1959. gada 5. janvārī, kad trīs mēnešus pēc Springoviča nāves Strods tikās ar Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieku Eduardu Berklavu, pēdējais informēja, ka Stroda atzīšana šajā amatā būs atkarīga no tā, kā lems Latvijas PSR valdība, jo Vatikāna lēmumi tai nav saistoši.³⁸ Berklavs arī norādīja Strodam, ka viņš nepietiekami piedalās miera kustībā.³⁹ Pēc tikšanās Strods uzrakstīja Berklavam adresētu vēstuli, kurā centās pārliecināt viņu par savu lojalitāti, uzskaitot savus “labos darbus padomju valsts labā”.⁴⁰ Par Stroda “sliktajiem darbiem” jau bija informēti visaugstākajā līmenī: 1957. gadā PSRS RKLK priekšsēdētājs Aleksejs Puzins ziņoja PSKP CK nodaļas vadītājam Jurijam Andropovam, ka P. Strods ticīgajiem sacījis, lai viņi, ja lasot laikrakstos uzbrukumus katoļiem, izturas vienaldzīgi un pretī liek savu bezgalīgo ticību dievam; ka bīskaps Strods 1956. gadā atteicies uzrakstīt rakstu avīzei, lai paustu nosodošu attieksmi par notikumiem Ungārijā; ka atteicies uzrakstīt aicinājumu⁴¹ latviešiem, kuri atrodas ārzemēs, atgriezties Latvijā.⁴² 1959. gada aprīlī RKLK priekšsēdētājs A. Puzins izvirzīja Strodam ultimatīvas prasības – lojalitāti pret padomju valsti no viņa un viņam padotajiem priesteriem, kā arī, lai reāli iesaistās cīņā par mieru un iesaista savus padotos. Pēc šo prasību pieņemšanas bīskaps Strods tika atzīts par Rīgas arhidiecēzes apustulisko administratoru.⁴³ 1960. gadā pēc Stroda nāves no padomju valdības puses netika akceptēta arī Julijana Začesta izvirzīšana par apustulisko administratoru.⁴⁴

Jau kopš Otrā pasaules kara beigām visu konfesiju draudzes izjuta hronisku garīdznieku trūkumu. Neskatoties uz to, ka PSRS konstitūcijā konfesionālās mācību iestādes nebija aizliegtas, baznīcai nācās sastapties ar lielu pretdarbību no padomju institūciju puses. Uzskatāmākais piemērs ir manipulēšana ar atļaujas došanu/liegšanu Romas katoļu baznīcas Rīgas metropolijas garīgajam semināram, kura darbība pēc ilgām pārrunām un garas saskaņošanas tika atjaunota 1946. gadā, bet 1951. gadā to lika slēgt. Tas bija sods par metropolīta A. Springoviča nepaklausību padomju režīmam.

1952. gadā atļāva neklātienē sagatavot jaunus priesterus, bet pilnībā atjaunot semināra darbu drikstēja 1954. gadā, taču tā sekmīgai darbībai tika likti dažādi šķēršļi. 1954. gada septembrī 13 semināra audzēkņus iesauca padomju armijas dienestā.⁴⁵ 1959. gadā 12 semināristi tika atskaitīti kā tādi, kuri nebauda “politisko uzticību” (radnieki bijuši nacionālie partizāni, ģimene atbalstījusi nacionālos partizānus, radnieki dienējuši vācu armijā, iepriekš bija mācījies Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā u.c.).⁴⁶ 1960. gadā sekoja jauni ierobežojumi semināra darbībā – tika noteikts, ka jāsamazina semināristu kopējais skaits no 30 līdz 20. Seminārs atradās pastāvīgā RKLP pilnvarotā, valsts drošības iestāžu kontrolē, bez pilnvarotā piekrišanas seminārā nevarēja uzņemt audzēkņus, bieži audzēkņiem spieda kļūt par “čekas ziņotājiem”, tika kontrolēts mācību saturs, vērsās pret audzēkņu vecākiem u.c.

Sākot ar piecdesmito gadu otro pusi, lai mazinātu baznīcas lomu, padomju institūcijām tika uzdots ieviest jaunas “padomju sadzīves” tradīcijas, tādā veidā mēģināja aizstāt tradicionālos reliģiskos rituālus – kristības, laulības, bērnu ceremonijas. 1964. gada jūnijā Latvijas PSR Ministru padome sagatavoja nolikumu, ka darbaļaužu deputātu padomju izpildkomitejām jāveido speciāla komisija, lai veicinātu padomju sadzīves tradīciju ieviešanu un kontrolētu, kā tiek ievērota likumdošana reliģijas kultu jautājumos.⁴⁷ Izpildkomitejām vajadzēja regulāri atskaitīties, kā tiek ieviestas jaunās padomju sadzīves tradīcijas.

Arodbiedrībām, komjaunatnes organizācijām sadarbībā ar vietējām varas iestādēm vajadzēja organizēt vārda došanas svētkus, pilngadības svētkus, sabiedriskās kāzas, mirušo piemiņas dienas, svinīgu izvadīšanu padomju armijas dienestā u.c. Sākumā tas tika darīts formāli un neguva cerēto iedzīvotāju atbalstu tik ātri, kā to gribēja funkcionāri. Spridzot pēc RKLP pilnvaroto savāktās informācijas, 1952. gadā no visiem jaundzimušajiem 43,8% bija kristīti, baznīcā laulājās 15,9% no visiem, kas reģistrēja laulības, 38,7% mirušo apglabāja pēc reliģiskajiem rituāliem. 1962. gadā kristīto īpatsvars bija 34,7%, baznīcā laulāto – 13,1%, bet apglabāto – 33,2%.⁴⁸ 1964. gadā kristīto īpatsvars bija 26,5%, baznīcā laulāto – 8,3%, bet apglabāto – 33,7%.⁴⁹ 1965. gadā kristīto īpatsvars bija 27,86%, baznīcā laulāto – 7,6%, bet apglabāto – 31,8%.⁵⁰

LIELĀKO RELIĢISKO ORGANIZĀCIJU KAZUĀLIJAS
1952.–1964. GADĀ⁵¹

	1952. g. Kristīti	1961. g. Kristīti	1964. g. Kristīti	1952. g. Laulāti	1961. g. Laulāti	1964. g. Laulāti	1952. g. Apbedīti	1961. g. Apbedīti	1964. g. Apbedīti
Ev.-luterāņi	4102	2437	981	995	753	205	4447	3186	2376
Romas katoļi	6232	6532	5171	1507	1999	1347	3094	2944	2848
Pareizticīgie	3350	1962	1385	119	54	10	912	965	927
Kopā:	13684	10931	7537	2621	2806	1562	8453	7095	6151

Var pieņemt, ka RKLP pilnvaroto informācija par reliģisko rituālu skaitu pilnībā neatbilst realitātei, jo baznīcas vadība iespēju robežās mēģināja slēpt patieso statistiku, taču vispārējo tendenci tā atspoguļo.⁵² Kristīto un apglabāto, kuri izmantoja baznīcas pakalpojumus, īpatsvars attiecībā pret dzimušajiem un mirušajiem ir diezgan augsts, ja ņem vērā, ka šajā laikā Latvijas iedzīvotāju skaits bija lielā mērā palielinājies uz iebraucēju rēķina, kuri pārsvarā nebija ticīgie. Savukārt baznīcā laulāto mazais īpatsvars norāda uz to, ka liela daļa jauno cilvēku, ja gribēja domāt par savu karjeru, bija spiesta pieņemt padomju režīma diktētos noteikumus.

Jau kopš Latvijas okupācijas brīža ateisma propagandai bija veltīta liela uzmanība: sākumā tai bija kampaņveida raksturs, bet kopš četrdesmito gadu beigām tā ieņēma stabilu vietu partijas ideoloģiskajā darbā un tautas izglītības politikā. 1960. gadā pie LKP CK izveidoja ateistu padomi, kura koordinēja ateistu darbu Latvijā. Visos Latvijas rajonos un pilsētās vajadzēja dibināt šādas padomes. Arī darbavietās bija jāizvērs šādas ateistiskā audzināšana. Iestāžu vadītājiem, pat ja viņi nebija dedzīgi ateisti, vajadzēja organizēt dažādus pasākumus (lekcijas, sabiedriskās tiesas u.c.), lai būtu, par ko atskaitīties. Spiediens uz reliģiskajām organizācijām pastiprinājās vēl vairāk pēc PSKP jaunās programmas pieņemšanas (1961), kurā tika pamatota nepieciešamība “audzināt cilvēkus pasaules zinātniski materiālistiskās izpratnes garā”, bet partijas Statūti noteica, ka partijas biedra pienākums ir cīnīties ar reliģiskajiem aizspriedumiem. 1963. gadā Politisko zināšanu un zinātņu popularizēšanas biedrību, kura darbojās no 1947. gada, pārveidoja par Zinību biedrību. Viens no svarīgākajiem biedrības uzdevumiem

arī bija “apzinīgu komunisma cēlāju audzināšana, pagātnes palieku likvidēšana padomju cilvēku apziņā”.⁵³ No 1964./65. mācību gada Latvijas augstskolās ieviesa obligāto zinātniskā ateisma kursu.⁵⁴

1964. gadā LKP Rīgas pilsētas plēnumā apsprieda jautājumu “par stāvokli un pasākumiem, lai pastiprinātu ateistisko audzināšanu iedzīvotāju vidū”. Plēnuma dalībnieki atzina, ka darbs ar ticīgajiem būs ilgstošs un nedrīkst aprobežoties ar kampaņveida pasākumiem. Bet atsevišķu iestāžu vadītāji plēnumā varēja jau palepoties ar zināmiem panākumiem. Piemēram, Psihoneiroloģiskās slimnīcas galvenais ārsts ziņoja, ka slimnīcā katrā nodaļā ir ateisti-aģitatori, daudzi darbinieki mācās marksisma-ļeņinisma vakara universitātē. Ārsti veikuši lielu darbu (ekspertīzes, daudzās konstatēja izmaiņas nervu sistēmas darbībā), lai palīdzētu tiesai pierādīt piecdesmitnieku sektas darbības kaitīgumu.⁵⁵

Sešdesmito gadu sākumā pastiprināja kontroli⁵⁶ par to, kā tiek ievērota padomju likumdošana par kultiem. Iepriekš valsts varas pārstāvjiem bija tiesības tikai pārbaudīt baznīcas īpašumu, bet tagad amatpersonas varēja pārbaudīt ienākumu un izdevumu grāmatas u.c. baznīcas pārziņā esošus dokumentus par finanšu stāvokli, lai varētu uzlikt nodokļu maksājumus.⁵⁷ Pilnvarotajiem rekomendēja, lai viņi mēģina, sadarbojoties ar vietējiem varas pārstāvjiem, panākt, ka draudzes aktīvā nebūtu “religisku fanātiķu”. Par tādiem uzskatīja aktīvus, pārliecinātus kristiešus, kuri nevēlējās sadarboties ar režīmu.⁵⁸

Izmantojot dažādus paņēmienus (šantāžu, uzpirkšanu, draudus, iespējams, ka kāds to darīja arī karjeristisku apsvērumu dēļ u.c.), tika meklēti renegāti garīdznieku vidū. 1958. gadā bija pirmais gadījums, kad no amata atteicās (apostāzēja) katoļu priesteris Boļeslavs Zvejsalnieks. Viņam bija sekotāji ne tikai no katoļu, bet arī luterāņu, adventistu, pareizticīgo mācītāju, baptistu sludinātāju vidus. Renegātus izmantoja ateistiskās propagandas darbā. Laikrakstos tika publicēti atteikšanās raksti, kuri bija ideoloģiski apstrādāti un sabiedrībai pasniegti kā “sirdsapziņas balss” izpausmes, kas apļiecināja “komunistiskās morāles un ideju milzīgo spēku”. Piemēram, Valmieras pareizticīgo draudzes garīdznieks Dmitrijs Okolovičs⁵⁹ 1961. gada 26. novembrī laikrakstā “Sovetskaja Latvija” rakstīja, ka viņš “grib strādāt kopā ar tautu, ka viņam dvēselē dziļi iespiedušies Ņ. Hruščova vārds, ka uz komunismu nevarēs ņemt

līdzī cilvēku, kurš būs apaudzis ar kapitālistisko aizspriedumu sūnu”. Sešdesmito gadu sākumā tika izdotas renegātu grāmatas – Boļeslava Zvejsalnieka “Zaudētie gadi”, Jāņa Birziņa “Dvēseļu zvejošana”, rakstu krājums “Es atsakos” u.c. Pēdējā bija apkopti astoņu bijušo garīdznieku un vairāku ticīgo paziņojumi un raksti par atsacīšanos no reliģijas. Padomju režīma ideoloģijai it sevišķi noderīgi bija Zigmunda Springoviča raksti “Melnās sutanas ēnā” un “Rīgas Romas katoļu metropolīta kūrījas namā”,⁶⁰ jo viņš, būdams arhibīskapa Springoviča radnieks un kādu laiku dzīvojot katoļu kūrījas namā, varēja sniegt “autentisku” informāciju.

Agresīvās antireliģiskās ideoloģijas iespaidā bija ļoti daudz voluntārisma izpausmju no vietējo varas iestāžu puses. To komandējuma atskaitē pēc vizītes Latvijā atzīmēja pat RKLK inspektors.⁶¹ Sešdesmito gadu sākumā bija aizliegts noturēt mirušo izvadīšanas dievkalpojumus no Rīgas Meža kapu 1. kapličas, kapu zvanus nedrīkstēja izmantot, ja kapos vienlaikus notika mirušo izvadīšana bez mācītāja.⁶² Viļānos bija aizliegts mirušos apbēret laikā no plkst. 8 līdz 18, ja to darīja pēc reliģiskiem rituāliem.⁶³ Vairāku rajonu darbaļaužu deputātu padomju izpildkomitejas aizliedza lietot baznīcu zvanus. Balvos, Krāslavā pat tika vākti iedzīvotāju paraksti, lai aizliedz zvanīt baznīcu zvanus, jo tas traucējot “darbaļaudīm normālu darbu un atpūtu”.⁶⁴

Daudzās vietās (Kuldīgā, Ogrē, Jelgavā u.c.) tika aizliegti kapu svētki. Lai rīkodu kapu svētkus, bija vispirms no vietējās izpildkomitejas jāsaņem atļauja.⁶⁵ Taču ne vienmēr šādas atļaujas tika dotas, bet, ja arī atļāva, tad varēja nozīmēt citu laiku, aizbildinoties, ka ir ražas novākšanas laiks, ka vispirms jābūt laicīgiem kapu svētkiem u.c., dažkārt nesniedza nekādu paskaidrojumu vai vispār neatbildēja. Piemēram, 1961. gada maijā evaņģēliski luteriskās baznīcas Virsvalde bija nosūtījusi iesniegumu Rīgas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejai, kurā lūdza atļauju organizēt kapu svētkus jūlija–augusta mēnesī. Atbildē bija norādīts, ka, “*vadoties no Rīgas pilsētas Kultūras pārvaldes izstrādātajiem pasākumiem par jauno padomju tradīciju organizēšanu, 1961. g. nav iespējams atļaut Jums organizēt kapu svētkus jūlija un augusta mēnešos, kā tas paredzēts Jūsu iesniegumā. Uzskatām, ka kapu svētkus var atļaut organizēt no š.g. 15. septembra līdz 15. oktobrim.*”⁶⁶ Tiem mācītājiem, kuri bez saskaņošanas ar vietējo varu rīkoja kapu svētkus, labākajā

gadījumā izteica brīdinājumu, sliktākā – uz laiku atņēma reģistrācijas apliecību.

Iedzīvotāji jau lielā mērā bija samierinājušies, ka Ziemassvētki jau kopš 1945. gada vairs nebija valsts mērogā svinami svētki, taču sešdesmitajos gados bija ieplānota arī tieša iejaukšanās baznīcas lietās – reliģisko kultu lietu pilnvarotais ierosināja, ka katoļiem vajag aizliegt baznīcās ierīkot silti, ar kuru simbolizē Jēzus bērna piedzimšanu, kā arī aizliegt, aizbildinoties ar “antisanitāriju”, katoļu baznīcā izplatīt oblātas. Arī eglīšu tirdzniecība pirms 26. decembra bija jāaizliedz.⁶⁷

Vietējie varas orgāni bieži voluntāri, bez saskaņošanas ar RKLP pilnvaroto, administratīvā veidā slēdza draudzes. Bija mēģinājumi pārvietot draudzi uz telpām, kuras atņemtas citas konfesijas draudzei.⁶⁸ Smiltenes luterāņu draudzei izpildkomitejas vadība lika noņemt altāri, kas atradās Smiltenes kapu kapličā, jo no tās izvadīja arī pie draudzes nepiederīgus pilsoņus.⁶⁹ Gulbenes rajona izpildkomitejas priekšsēdētājs draudēja Alūksnes luterāņu draudzes mācītājam Jānim Kovalam, ka viņa meitu izslēgs no Politehniskā institūta un komjaunatnes, ja viņš neslēgs Alūksnes baznīcu.⁷⁰ Valmieras rajona laikraksta redaktors Vilis Liepiņš,⁷¹ kurš vienlaikus bija arī rajona politisko zināšanu un zinātņu popularizēšanas nodaļas priekšsēdētājs, uzaicināja uz laikraksta redakciju vietējās pareizticīgo draudzes “divdesmitnieka” locekļus un lika parakstīt iesniegumu, ka viņi atsakās no darbības “divdesmitniekā”. Ar šantāžas palīdzību 10 cilvēki parakstīja iesniegumu.⁷²

Pret ticīgajiem tika izvēsta diskriminācija, it sevišķi pret valsts iestādēs strādājošiem. Tā 1961. gadā Gaigalavas vidusskolas vadība veica “izmeklēšanu”, jo viņiem bija ziņas, ka vēstures skolotājs bija laulājies baznīcā un kristījis savus bērnus. Skolas vadība vērsās pie RKLP pilnvarotā, lai atļauj ieskatīties Dagdas katoļu draudzes grāmatu ierakstos par 1957. un 1958. gadu. Pilnvarotais uzdeva Katoļu kūrijas notāram šo jautājumu noskaidrot, un notārs apstiprināja, ka šāds fakts ir bijis.⁷³ Ludzas rajona partijas sekretārs ierosināja nedot ticīgajiem jaunajās mājās dzīvokļus, jo ir bijuši gadījumi, ka ticīgie, pārceļoties uz dzīvokli jaunuzbūvētā mājā, ņēmuši līdz svētbildes.⁷⁴ Par tām personām, kuras bija parakstījušas iesniegumus/sūdzības, ievāca papildus ziņas par viņu nodarbošanos, atsevišķos gadījumos sauca uz pārrunām. Garīdzniekiem vajadzēja informēt par saviem

ārzemju kontaktiem. Piemēram, bīskaps P. Strods vēstules, ko saņēma no ārzemēm, nesa RKLP pilnvarotajam un nelasītas saplēsa viņa klātbūtnē, tiesa, tā viņš nedarija ar vēstulēm, kuras saņēma no Vatikāna. Pilnvarotais nebija apmierināts ar šādu Stroda rīcību, jo baidījās, ka ārzemju amata brāļi var nodomāt, ka katoļu baznīcai ir aizliegts sarakstīties ar ārzemēm.⁷⁵

Aplūkojamajā laikposmā pastiprināti veica sprediķu satura kontroli. Ja atzina, ka sprediķi bija jaušama kaut vai slēptā veidā vērsšanās pret padomju varu, atņēma reģistrācijas atļauju.⁷⁶ Sprediķu satura analīzi izmantoja arī, lai efektīvāk organizētu antirelīgisko darbu.

RKLP 1960. gadā uzsāka sagatavošanas darbus, lai likvidētu Vissavienības Septītās dienas adventistu padomi⁷⁷ un tādējādi vājinātu adventistu ietekmi. Padomju režīms atzina septītās dienas adventistus par reakcionāru sektu, lai gan tās darbībā bija grūti konstatēt likumpārkāpumus, jo adventisti centās izvairīties no saskarsmes ar padomju varas orgāniem, viņi priekšzīmīgi uzvedās gan darbā, gan sadzīvē, vecāki bez pretī runāšanas maksāja soda naudu par to, ka bērni sestdienās neapmeklēja skolu. Adventistu draudzes bija noslēgtas, draudžu locekļi mēģināja iekārtoties tādās darbavietās, kur varēja strādāt svētdienās, bet sestdiena būtu izejamā diena. 1960. gadā 28 draudzēs bija apvienoti 28 000 ticīgo.⁷⁸ RKLP pilnvarotais Pāvels Pizāns 1960. gada atskaitē rakstīja, ka adventisti vēl nezina par RKLP lēmumu likvidēt adventistu apvienību, kā arī apsvēra iespēju atsavināt dažus lūgšanas namus un ierosināt, ka adventisti var sanākt tajās pašās telpās, kur baptisti, tikai citos laikos, tāda pieredze jau bija. P. Pizāns gan nebija pārliecināts, vai šāda rīcība neveicinās adventistu noslēgtību un savrupību,⁷⁹ bet viņš pieņēma, ka adventistu pilnvarotais Latvijā Arvīds Čolders ziņu par pilnvarotā amata zaudēšanu varētu uztvert kā pašu par sevi saprotamu, jo Vissavienības septītās dienas adventistu centrs bija likvidēts un līdz ar to likvidē šī centra pilnvarotā amatu.⁸⁰ Nav informācijas, kāpēc šis process ievilkās, jo tikai 1962. gada jūnijā likvidēja jau likvidētās Vissavienības Septītās dienas adventistu draudžu savienības padomes pilnvarotā Latvijas PSR amatu. Naudu, kas piedēvēja šai institūcijai (29 855 rubļus), ieskaitīja valsts budžetā. Īpašumu, kas skaitījās pilnvarotā un kancelejas pārziņā, finanšu iestādes pārdeva un iegūto naudu arī pārskaitīja valsts budžetā.⁸¹

Pēc Staļina nāves garīdznieki salīdzinoši reti tika apsūdzēti politiskos noziegumos. Tā vēl 1953. gada sākumā arestēja piecus garīdzniekus, bet no 1954. gada līdz 1962. gadam vairs tikai pret četriem garīdzniekiem tika ierosinātas krimināllietas, kur izmeklēšanu veica valsts drošības orgāni.⁸² 1962. gadā bija pēdējā Valsts drošības komitejas ierosinātā krimināllieta pret baznīcas pārstāvjiem, kad VDK pieņēma lēmumu par mācītāja Otto Baltiņa apcietināšanu, it kā “balstoties uz Madonas rajona iedzīvotāju sūdzībām”. Kā lietiskais pierādījums bija pievienota Baltiņa vēstule par stāvokli Latvijā, ko viņš bija uzrakstījis un nosūtījis Kanādā dzīvojošajam garīdzniekam Arnoldam Lūsim un kura tikai *čakai* zināmā veidā it kā bija nokļuvusi Padomju vēstniecībā Kanādā. VDK darbinieki “rūpīgi analizēja” sprediķu tekstus un visur saskatīja vēršanos pret padomju iekārtu. Baltiņam inkriminēja, ka viņš sprediķos noniecinājis padomju cilvēkus, iztēlojot tos gan garīgi, gan materiāli nabadzīgus, nezinošus, apmelojis padomju ģimeni, apgalvojis, ka padomju cilvēka dzīvē nav nekā skaista, noķengājis jaunās tradīcijas (vārda došanas svinības, pilngadības svētkus), uzrakstījis A. Lūsim pret-podomju vēstuli, glabājis 1943. gadā izdoto brošūru “Dzīvei un mūžībai”. Baltiņam pēc LPSR Kriminālkodeksa 65. panta 1. daļas piesprieda 5 gadus labošanas darbu nometnē.⁸³

Sešdesmitajos gados, ja garīdznieki tika tiesāti, tad viņu lietas skatīja attiecīgā rajona, kurā garīdznieks bija kalpojis, tautas tiesa.⁸⁴ Visbiežāk pielietoja administratīvos sodus (lai gan bija vairāki gadījumi, kad garīdzniekiem piesprieda vienu vai divus gadus spaidu darbus), mācītājus nozīmēja darbā uz nomaļākām draudzēm vai atņēma reģistrācijas atļauju, t.i., liedza tiesības kalpot. 1962. gadā reģistrācijas atļauja par dažādiem padomju likumu pārkāpumiem tika atņemta 11 garīdzniekiem.⁸⁵ Kopumā 1962. gadā reģistrācijas apliecību atņēma 29 garīdzniekiem: slimības dēļ – 4, sakarā ar draudzes likvidāciju – 3, atteicās – 7, nomira – 4.⁸⁶ 1964. gadā reģistrācijas apliecību atņēma 28 garīdzniekiem, tai skaitā par likumpārkāpumiem 9 garīdzniekiem.⁸⁷

Piecdesmito gadu beigās un sešdesmito gadu sākumā visbiežāk sastopamie mācītājiem inkriminētie pārkāpumi bija – bērnu apmācība,⁸⁸ kapu svētku rīkošana bez vietējās varas atļaujas, faktisko ienākumu slēpšana, kā arī atsevišķu mācītāju sprediķos “slēptā veidā” tika saskatīti pretpadomju izteicieni.⁸⁹

Vienlaikus ar nepieredzētām baznīcas vajāšanām, ko ār pasaule aiz vispārējā liberālisma plīvura varbūt uzreiz nevarēja saskatīt, jo partijas/valdības pieņemtie pret reliģiju un baznīcu vērstie lēmumi netika publicēti, uz ārzemēm tika doti signāli, ka baznīca Padomju Savienībā turpināja normāli funkcionēt, vēl vairāk – paplašinājās tās starptautiskie sakari. Par to liecināja tas, ka 1962. gadā Latvijas evaņģēliski luterisko baznīcu (arī Igaunijas un Vissavienības Evaņģēlija kristīgo-baptistu draudžu padomi) uzņēma Pasaules baznīcu padomē, bet 1963. gadā – Pasaules luterāņu federācijā. PSKP CK atbalstīja iestāšanos minētajās organizācijās ar aprēķinu nostiprināt tajās sociālistisko valstu baznīcas lomu.

EKONOMISKAIS SPIEDIENS. PADOMJU VARAS MANIPULĀCIJA AR BAZNĪCAS ĪPAŠUMIEM, NODOKĻIEM

Nolikums par reliģiskajām apvienībām noteica, ka baznīcas, lūgšanas nami, to inventārs, kulta piederumi ir valsts īpašums. Draudzes padomei vajadzēja maksāt nodokli par ēkas apdrošināšanu un zemes nodokli. Jau 1958. gadā bija krasi paaugstināti nodokļi, bet 1962. gadā tika veikta baznīcu un lūgšanas namu tehniskā inventarizācija un pārvērtēšana, kuras rezultātā ēku vērtība tika stipri palielināta. To panāca, pazeminot ēkas nolietošanas procentu. Atsevišķos gadījumos ēku apdrošināšanas maksājumi pieauga pat sešpadsmit reizes.⁹⁰ Lai mazinātu baznīcas ietekmi, turpmāk nebija pieļaujama nekāda reliģisko apvienību labdarība, tai skaitā arī pašpalīdzības kases. Bija svarīgi noslēgt visus iespējamus ceļus, lai reliģiskās kopienas nevarētu nostiprināt materiālo bāzi. Vajadzēja panākt, ka garīdznieku atalgojums nav atkarīgs no tā, cik reliģiskās ceremonijas bija veiktas, bet gan noteikt “cieto” algu, lai tādā veidā nebūtu materiālās ieinteresētības.⁹¹ Palielināja arī garīdznieku un citu baznīcas kalpotāju ienākuma nodokli. 1962. gadā vairākiem garīdzniekiem par laikā nenomaksātiem nodokļiem aprakstīja īpašumu.⁹² Tajā pašā laikā padomju režīmam lojāliem garīdzniekiem bija iespējams nodokļus samazināt.⁹³ Nesamērīgie nodokļi stipri ietekmēja draudžu pastāvēšanu. Sešdesmitajos gados daudzas, it sevišķi nelielās lauku draudzes bija spiestas pašlikvidēties, jo nespēja nomaksāt nodokļus. No baznīcas vadības puses bija

daudz sūdzību par augstajiem nodokļiem, rakstīja gan uz Maskavu Finanšu ministrijai, gan RKLP, gan Latvijas valdībai. Evaņģēliski luteriskās baznīcas arhibīskaps Gustavs Tūrs mēģināja izmantot padomju varas iecienītus manipulācijas paņēmienus, t.i., norādīja, ka nodokļu paaugstināšana novedīs pie baznīcu slēgšanas, bet “to var izmantot aģitācijai emigranti un citi pretpadomju elementi ārzemēs un tādējādi traucēt mūsu miera darbu, kurā ieslēgusies arī Latvijas Ev. lut. Baznīca”. Viņš rakstīja, ka “cer uz Ministru Padomes Priekšsēdētāja humāno labvēlību arī pret mūsu Padomju Latvijas ticīgajiem pilsoņiem, kuri savus dievnamus, kā tautas mantu, ir vienmēr centušies uzturēt labā kārtībā un ļoti skumtu, ja tie būtu jāatstāj”.⁹⁴

Vietējās varas iestādes, atsavinot baznīcu īpašumus, atrada no viņu viedokļa vienkāršāko veidu, kā risināt telpu trūkuma problēmas. Baznīcas un tām piederošās citas ēkas tika izmantotas kā noliktavas, darbnīcas, sporta zāles, kultūras nami, koncertzāles, kino teātri u.c. Dažkārt par baznīcu ēkām cīnījās vairākas iestādes. 1958. gadā atzina, ka agrāk noslēgtie tipveida līgumi starp izpildkomiteju un reliģisko kopienu par baznīcas un lūgšanas namu, kā arī “storožku”, dzīvojamo māju un dažādu saimniecisko būvju nodošanu kopienas bezmaksas un beztermiņa īpašumā nebija likumīgi. Runa varēja būt tikai par baznīcām un lūgšanas namiem. Reliģiskajām kopienām iepriekš nodotie īpašumi – draudžu mājas (plebānijas), saimnieciskās telpas tika atsavinātas un nodotas vietējo padomju bilancē.⁹⁵ Atsevišķas vietējās padomes izlika iedzīvotājus no šīm ēkām, neierādot citu dzīvesvietu.⁹⁶

Siguldas katoļu draudze 1960. gadā bija gandrīz pabeigusi baznīcas būvniecību uz zemes gabala pilsētas nomalē, ko 1955. gadā izpildkomiteja draudzei bija ierādījusi (kas bija ārkārtīgi rets gadījums), jo bija ticīgo sūdzības, arī bīskaps Strods iestājās par to, ka draudzei nav sava lūgšanas nama.⁹⁷ Bet 1960. gadā, ņemot vērā padomju režīma jaunās nostādnes pret reliģiju un baznīcu, tika meklēti dažādi iegansti (nauda baznīcas celšanai vākta arī citās draudzēs, nelikumīgi iepirkti celtniecības materiāli, nav ievērots apstiprinātais projekts), lai uzcelto ēku nenodotu draudzei. Siguldas izpildkomiteja ieplānoja tajā ierīkot veikalu, ar pamatojumu, ka pēdējos gados jauncelamās baznīcas apkārtnē dzīvo daudz cilvēku, kuriem nepieciešams veikals. Lai pēc iespējas klusāk realizētu šo padomju varas nelikumīgo pasākumu, RKLP pilnvarotais ierosināja Siguldas prā-

vestu Jāzepu Lapkovski nozīmēt uz citu draudzi un ieteica partijas un padomju iestādēm “pastrādāt” ar tām ģimenēm, kas vairāk saistītas ar draudzi, lai novērstu iespējamās “neveselīgās” runas vai darbības, ja baznīcas ēku nodos izpildkomitejas vajadzībām.⁹⁸ Līdzīgi kā Siguldā, nepabeigto baznīcas celtniecību nācās pārtraukt arī Naujienas draudzei. Vietējie varas pārstāvji inspirēja kolhoznieku, strādnieku, skolnieku sapulces, kurās prasīja pārtraukt baznīcas celtniecību un nodot ēku rajona kultūras nodaļas vajadzībām.⁹⁹

Līdz 1960. gadam Rīgā vien bija atsavinātas 60 baznīcas, lūgšanas nami, sinagogas u.c. telpas, kas agrāk piederēja reliģiskajām kopienām.¹⁰⁰ Sešdesmito gadu sākumā evaņģēliski luteriskajai baznīcai atņēma Doma baznīcu, aizbildinoties, ka draudze nav izpildījusi līgumā noteiktās saistības par ēku uzturēšanu¹⁰¹ un pareizu ekspluatāciju.¹⁰² Savukārt pareizticīgo baznīcai atņēma Kristus Piedzimšanas katedrāli,¹⁰³ jo “pēc vietējo varas orgānu un sabiedrības uzskatiem katedrāles atrašanās uz pilsētas galvenās ielas, īpašās apsardzes un kustības zonā, dažādu iemeslu dēļ ir neatbilstoša Latvijas PSR galvaspilsētas centram”.¹⁰⁴ Bija iecerēts arī apvienot Vecās Ģertrūdes un Jaunās Ģertrūdes baznīcas draudzes un pārņemt Jaunās Ģertrūdes baznīcas telpas, kas gan netika izdarīts.¹⁰⁵ 1962. gadā Latvijā slēdza 28 baznīcas un lūgšanas namus.¹⁰⁶

SECINĀJUMI

Pēc Staļina nāves līdz 1958. gadam pret reliģiskajām apvienībām PSRS un tai skaitā Latvijā tika piekopta neviendabīga, bet kopumā relatīvi iecietīga politika. Kopš piecdesmito gadu beigām arvien konsekvētāk tika realizēta antireliģiskā politika, komunistiskā partija attieksmi pret reliģiju noteica, balstoties uz postulātu, ka “reliģija ir naidīga darbaļaužu interesēm, ka tā ar saviem nezinātniskajiem uzskatiem, morāli, izkropļotajiem priekšstatiem par apkārtējo traucē komunisma celtniecībai, atrauj cilvēkus no iesaistīšanās aktīvā sabiedriskā dzīvē”.¹⁰⁷ Balstoties uz PSKP un PSRS MP lēmumiem, tika izstrādāti antireliģiskās politikas konkrēti virzieni, kas izpaudās klosteru darbības ierobežošanā un likvidācijā, reliģisko svētku, svētceļojumu ierobežošanā, draudžu materiāli finansiālās bāzes vājināšanā, jaunu garīdznieku sagatavošanas ierobežošanā, režīmam lojālu cilvēku ievirzīšanā draudžu pārvaldē. Aizvien lielāks akcents tika likts uz to, lai ierobežotu bērnu un jauniešu

iesaistīšanu reliģiskajās apvienībās. Antireliģiskā politika bija vērsta uz to, lai izstumtu reliģiskās apvienības no sabiedriskās dzīves, un izpaudās baznīcas dzīves stingrā kontrolē un reglamentācijā.

Antireliģiskajā darbā bija iesaistītas valsts un partijas institūcijas, uzņēmumu vadība un sabiedriskās organizācijas. Agresīvās antireliģiskās ideoloģijas iespaidā vietējās varas iestādes bieži vien, lai izkalpotos partijas un valdības priekšā, rīkojās voluntāri, administratīvā kārtā steidzās pildīt partijas lēmumus. Šādu rīcību neatbalstīja pat RKLP darbinieki, kuri sešdesmito gadu sākumā vairāk akcentēja birokrātisku metožu pielietošanu (manipulēšana ar draudžu, garīdznieku reģistrāciju, vilcināšanās ar atļauju izsniegšanu baznīcas remontam u.c.). Uz reliģiskajām apvienībām tika izdarīts liels ekonomiskais spiediens, lai vājinātu to (arī garīdznieku) materiālo bāzi un tādējādi panāktu to pašlikvidēšanos. Hruščova “kampaņa” pretstatīja ticīgos padomju sistēmai un zināmā mērā iedzina viņus pagrīdē, kas nāca par sliktu režīmam, jo bija grūtāk izkontrolēt. Pēc Hruščova atstādīšanās no amata PSKP CK 1964. gada 14. oktobra plēnumā mazinājās pret baznīcu vērstie uzbrukumi.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Oļga Vasiļeva (2003). Gosudarstvenno-tserkovnye otnosheniia sovetskogo perioda: periodizatsiia i soderzhanie. Pieejams: <http://www.pravoslavie.ru/put/5206.htm> (skatīts 20.06.2017.).
- ² Elīza Zikmane (2007). Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas attiecības ar valsti 1944.–1959. gadā. No: *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: Politika un tās sekas. Starptautiskās konferences materiāli, 2002. gada 13.–14. jūnijs, Rīga* (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 9. sēj.). Otrais izdevums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 287.–298. lpp.
- ³ Indulis Zālīte (2000). Latvijas evaņģēliski luteriskā baznīca 1944–1990. No: *Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā 1940–1990*. Stokholma; Toronto: Memento; Daugavas Vanagi, 355.–377. lpp.; Solveiga Krūmiņa-Koņkova (2016). Kontrole pār baznīcu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā un PSRS valsts drošības institūcijas. No: *Lielais Brālis tevi vēro: VDK un tās pie-segstruktūras* (VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj.). Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 83.–151. lpp.
- ⁴ Heinrihs Strods (1996). *Latvijas Katoļu baznīcas vēsture, 1075.–1995*. Rīga; Valdis Tēraudkalns (2000). Vasarsvētku draudzes Latvijā 1944.–1973. gadā: vēsture arhīvu dokumentos. *Latvijas Arhīvi*, 1, 127.–146. lpp.; Arnolds Podmazovs (2001). *Vecība Latvijā*. Rīga: FSI; Nikandrs Gills (2007). Reliģiskās minoritātes Latvijā komunistiskā režīma apstākļos 20. gadsimta 40.–80. gados.

- No: *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.–80. gados* (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 20. sēj.). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 133.–145. lpp.; Nikandrs Gills (2008). *Jehovas liecinieki Latvijā*. Rīga: LU FSI.
- ⁵ Heinriks Trūps-Trops (1992). *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados. 1940–1990*. Rīga: Rīgas Romas katoļu metropolijas kūrijas izdevums; Jānis Cakuls (2001). *Latvijas Romas katoļu baznīcas vēstures materiāli: XX gadsimts*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija; Ēriks Mesters (2005). *Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas vēsture (1944–1990)*. Rīga: Klints; Jānis Tervits (1999). *Latvijas baptistu vēsture. Faktu mozaika*. Rīga; Modris Ginters (2005). *Vai tie bijām mēs? Atmiņu liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados. 1940–1990*. Rīga; Linards Rozentāls (2014). *Sinodālais pārvaldes princips Latvijas evaņģēliski luteriskajā baznīcā 1948.–1984. gadā*: promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai teoloģijas un reliģijas zinātnes nozarē, apakšnozare: baznīcas un reliģiju vēsture. Rīga: Latvijas Universitāte.
- ⁶ Mikhail Odintsov (1994). Piš'ma i dialogi vremen "khrushchevskoi otpepeli". *Otechestvennye arkhivy*, 5, 25.–33. lpp., šeit 27. lpp.
- ⁷ LKP CK biroja sēdes protokols [kr. val.], 06.08.1954. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas vēstures arhīvs* (Rīga, turpmāk: LVA), PA-101–17–30, 4. lp.
- ⁸ Bija pat atsevišķi gadījumi, ka ķengājošo publikāciju ietekmē ģimenēs, kur vīrs nebija kristietis, radās strīdi un sievas, tāpēc ka ticīgās, sistas. Pastiprinājās huligāniski uzbrukumi baznīcām (izsisti logi, uzlauztas durvis). – Informācija par to, kā atsevišķi kulta kalpotāji uzņēma PSKP CK 1954. g. 10. novembra lēmumu [kr. val.]. LVA, 1448–1–253, 138.–139. lp.
- ⁹ Sakarā ar šo lēmumu evaņģēliski luteriskās baznīcas arhibīskaps nosūtīja Ņ. Hruščovam pateicības telegrammu, arī pārējo konfesiju vadītāji un ticīgie jutās atviegloti. – Informatīvā atskaite par RKLP pilnvarotā darbu 1954. gada II pusē [kr. val.]. LVA, 1448–1–253, 160. lp.
- ¹⁰ 1956. gadā no ieslodzījumu vietām atgriezās ap 100 represēto garīdznieku. – RKLP pilnvarotā J. Restberga atskaite par darbu 1956. gada II pusgadā [kr. val.]. LVA, 1448–1–255, 105. lp.
- ¹¹ PSRS MP RKLP priekšsēdētāja A. Puzina ziņojums PSKP CK nodaļas vadītājam J. Andropovam [kr. val.], 20.09.1957. *Krievijas Valsts jaunāko laiku vēstures arhīvs* (Rossiiskii Gosudarstvennyi arhiv noveishei istorii, Maskava, turpmāk: RGANI), 5–33–90, 34. lp.
- ¹² RKLP pilnvarotā J. Restberga atskaite par darbu 1956. gada II pusgadā [kr. val.]. LVA, 1448–1–255, 111.–115. lp.
- ¹³ Kāds par šo sarunu bija ziņojis J. Restbergam. – Turpat, 106. lp.
- ¹⁴ RKLP priekšsēdētāja v.i. vēstule RKLP pilnvarotajiem [kr. val.], 25.08.1956. *Krievijas Federācijas Valsts arhīvs* (Gosudarstvennyi arhiv Rossiiskoi Federatsii, Maskava, turpmāk: GARF), R-6991–3–130, 92. lp.
- ¹⁵ LPSR VDK priekšsēdētāja J. Vēvera vēstule LPSR MP priekšsēdētājam V. Lācim [kr. val.], 02.03.1957. LVA, 270–1.s–1144, 42. lp.
- ¹⁶ Norādījumi garīdznieku vadībai [kr. val.], 10.1961. GARF, R-6991–3–1358, 84. lp.

- ¹⁷ Lēmuma pamatā bija PSKP CK propagandas un aģitācijas daļas 1958. gada 12. septembra ziņojums. *RGANI*, 4–16–554, 5.–13. lp.
- ¹⁸ PSRS RKLP priekšsēdētāja A. Puzina izziņa par RKLP darbu no 1958. gada oktobra līdz 1959. gada maijam [kr. val.], 14.05.1959. *GARF*, R-6991–3–188, 82.–92. lp.
- ¹⁹ RKLP pilnvarotā informatīvā atskaite par darbu un reliģisko organizāciju darbības analīze 1960. gadā [kr. val.]. *LVA*, 1448–1–260, 24. lp.
- ²⁰ Šajā dokumentā nav pieminēti pareizticīgai baznīcai piederīgie klosteri, jo tie bija Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pārziņā.
- ²¹ PSRS RKLP priekšsēdētāja vēstule PSKP CK [kr. val.], 12.11.1958. *GARF*, R-6991–3–167, 46. lp.
- ²² Katru gadu jūlija pirmajā svētdienā Krāslavā atzīmē Donāta svētkus.
- ²³ Katru gadu augusta pirmajā svētdienā Skaistkalnē atzīmē Kaņepenes svētkus.
- ²⁴ 1949. gada augustā instruēja apkārtējo Latgales rajonu partijas sekretārus, kādi pasākumi jāveic, taču pat viņiem nesakot, ka šie pasākumi tiek organizēti ar mērķi, lai novērstu ticīgos no Aglonas svētkiem. – RKLP pilnvarotā J. Restberga ziņojums PSRS RKLP priekšsēdētājam I. Poļanskim [kr. val.], 03.08.1949. *LVA*, 1448–1–1, 45.–46. lp.
- ²⁵ Izziņa par Aglonas Romas katoļu draudzes darbību Preiļu raj. Somersetā [kr. val.], 08.1961. *LVA*, 1448–1–260, 94. lp.
- ²⁶ RKLP pilnvarotā J. Restberga ziņojums PSRS RKLP priekšsēdētājam I. Poļanskim [kr. val.], 03.08.1949. *LVA*, 1448–1–1, 46. lp.; Informācija par katoļu svētku norisi 1963. gada 14. un 15. augustā Aglonā [kr. val.]. *LVA*, 1448–1–262, 68.–69. lp.
- ²⁷ PSRS Ministru padome lēmumu “Par klosteriem” pieņēma 1958. gada 16. oktobrī.
- ²⁸ 1949. gadā klosteri no Rīgas (Klosteru iela 4) vajadzēja pārcelt uz Aglonu, klosteru telpas pārņēma valsts.
- ²⁹ Latvijas PSR Ministru padomes lēmums Nr. 288 “Par klosteru, kas atrodas Latvijas PSR teritorijā, likvidēšanu” [kr. val.], 20.05.1959. *LVA*, 1448–1–11, 97.–98. lp.
- ³⁰ PSRS RKLP priekšsēdētāja vietnieka V. Rjazanova vēstule RKLP pilnvarotajam Latvijas PSR P. Pizānam [kr. val.], 06.04.1960. *LVA*, 1448–1–265, 21. lp.
- ³¹ Pilnvarotā A. Saharova ziņojums LPSR MP priekšsēdētāja vietniekam V. Krūmiņam, LKP CK sekretāram A. Vosam. Informācija par Latvijas PSR MP 1959. gada 20. maija lēmuma Nr. 288 izpildīšanas gaitu [kr. val.], 02.07.1964. *LVA*, 1452–1–70, 53.–61. lp.
- ³² Aleksandr Gavrilin (2003). Pochemu ne byl zakryt Rizhskii Sviato-Troitskii Sergiev monastyr'? Pieejams: <http://pstgu.ru/download/1237467511.gavrilin.pdf> (skatīts 22.06.2017.).
- ³³ Irina Paert (2016). Monasticism in the Soviet Borderlands: a Russian Orthodox Convent in Estonia, 1945–53. In: Olaf Mertelsmann (ed.). *The Baltic States under Stalinist Rule*. Köln; Weimar; Wien: Böhlau, p. 220.
- ³⁴ PSRS MP RKLP ziņojums PSRS MP b. K. Vorošilovam [kr. val.], 19.02.1947. *GARF*, R-6991–3–47, 20. lp.

- ³⁵ Pēc tādiem pašiem atlases kritērijiem tika sagatavots un izdots dokumentu krājums par pareizticīgo baznīcu. Sk. *Pravoslavnoe dukhovenstvo v Latvii. 1920–1940* (1962).
- ³⁶ Pasākumi cīņai ar Vatikāna un PSRS teritorijā atrodošās katoļu baznīcas garīdzniecības reakcionāro elementu naidīgo darbību [kr. val.], 1958. *GARF*, R-6991-3-188, 110.–116. lp.
- ³⁷ RKLP pilnvarotā J. Restberga atskaite par darbu 1958. gadā [kr. val.]. *LVA*, 1448-1-257, 143. lp.
- ³⁸ P. Strods lūdza atļauju sūtīt uz Vatikānu atskaiti par katoļu darbību, bet to aizliedza, motivējot, ka Padomju Savienībai nav attiecību ar Vatikānu un netiek atzīta Vatikāna vara pār ticīgajiem katoļiem PSRS pilsoņiem. – RKLP pilnvarotā P. Pizāna vēstule RKLP priekšsēdētājam A. Puzinam [kr. val.], 03.1960. *LVA*, 1448-1-259, 5. lp.
- ³⁹ RKLP pilnvarotā J. Restberga atskaite par darbu 1958. gadā [kr. val.]. *LVA*, 1448-1-257, 143. lp.
- ⁴⁰ Bīskapa P. Stroda vēstule LPSR MP priekšsēdētāja vietniekam E. Berklavam [latv. val.], 06.01.1960. *LVA*, 1448-1-11, 2.–13. lp.
- ⁴¹ Ev. luteriskās baznīcas Virsvalde pieņēma lēmumu aicināt atgriezties pa visu pasauli izkaisītos latviešus, “jo humānais dekrēts (PSRS Augstākās padomes Prezidija 1955. gada 17. septembra dekrēts “Par amnestiju”) sola aizmirst pagājušo, sola dzēst vai mazināt sodu un gādāt par darbu tiem, kas atgriezies”. Rīgas Jaunās Ģertrūdes draudzes mācītājs Pēteris Klepers vērsās arī pie konkrētiem amata brāļiem. – Materiāli par ev. luteriskās baznīcas darbību 1955. gadā [kr. val.]. *LVA*, 1448-1-60, 76.–79. lp.
- ⁴² PSRS RKLP priekšsēdētāja A. Puzina ziņojums PSKP CK nodaļas vadītājam J. Andropovam [kr. val.], 20.09.1957. *RGANI*, 5-33-90, 29., 33. lp.
- ⁴³ Cakuls. *Latvijas Romas katoļu baznīcas materiāli: XX gadsimts*, 815. lpp.
- ⁴⁴ Turpat.
- ⁴⁵ Trūps-Trops. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados (1940–1990)*, 82. lpp.
- ⁴⁶ RKLP pilnvarotā J. Restberga izziņa sakarā ar katoļu semināra audzēkņu sūdzību LPSR MP priekšsēdētājam V. Lācim 29.09.1959. [kr. val.]. *LVA*, 1448-1-25, 1.–2. lp.
- ⁴⁷ RKLP pilnvarotā v.i. J. Kokina un KPBLP pilnvarotā A. Saharova vēstule Latvijas PSR pilsētu un rajonu izpildkomiteju priekšsēdētājiem [kr. val.], 20.10.1965. *LVA*, 1448-1-182, 114. lp.
- ⁴⁸ RKLP pilnvarotā P. Liepas atskaite par darbu 1962. gadā [kr. val.]. *LVA*, 1448-1-262, 24. lp.
- ⁴⁹ RKLP pilnvarotā ziņas par veiktajām reliģiskajām ceremonijām 1964. gadā [kr. val.], 01.02.1965. *LVA*, 1448-1-264, 24. lp.
- ⁵⁰ Statistiskā izziņa par reliģiskajām ceremonijām un jaunajām tradīcijām Latvijas PSR 1965. gadā [kr. val.]. *LVA*, 1448-1-222, 47.–48. lp.
- ⁵¹ Pilnvaroto P. Liepas, A. Saharova izziņa par reliģisko organizāciju darbību uz 1962. gada 1. septembri [kr. val.]. *LVA*, 1448-1-180, 133. lp.; Pilnvarotā P. Liepas ziņojums RKLP priekšsēdētājam A. Puzinam, LKP CK sekretāram

- A. Vosam, LPSR MP priekšsēdētāja vietniekam V. Krūmiņam [kr. val.], 11.02.1965. *LVA*, 1448-1-264, 7. lp.; Pilnvarotā A. Saharova ziņojums KPBLP priekšsēdētājam V. Kurojedovam [kr. val.], 09.02.1965. *LVA*, 1452-1-71, 12. lp.; Ziņas par reliģisko apvienību veiktajām ceremonijām, ienākumiem, izdevumiem 1964. gadā [kr. val.]. *LVA*, 1452-1-71, 24. lp.
- ⁵² Latvijas PSR Centrālās statistikas pārvaldes Tautas nodaļas priekšnieks P. Zvidriņš, kurš sniedza ziņas RKLP pilnvarotajam par iedzīvotāju dabiskās kustības datiem, atzīmēja, ka statistikas pārvaldes dati ir aptuveni. – P. Zvidriņa vēstule RKLP pilnvarotajam P. Liepam [latv. val.], 18.01.1965. *LVA*, 1448-1-218, 73. lp.
- ⁵³ *Latvijas padomju enciklopēdija* (1987), 10., sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 652. lpp.
- ⁵⁴ Pasākumi, lai pastiprinātu republikas iedzīvotāju ateistisko audzināšanu [kr. val.], 25.02.1964. *LVA*, PA-101-27-47, 238. lp.
- ⁵⁵ LKP Rīgas pilsētas III plēnuma materiāli [kr. val.], 21.05.1964. *LVA*, PA-103-37-60. lp.
- ⁵⁶ Šajā sakarā 1961. gada 16. martā tika pieņemts speciāls PSKP CK un PSRS MP lēmums.
- ⁵⁷ KPBLP priekšsēdētāja V. Kurojedova referāts Vissavienības pilnvaroto sanāksmē [kr. val.], 20.04.1961. *LVA*, 1452-1-98, 33. lp.
- ⁵⁸ Turpat, 50. lp.
- ⁵⁹ D. Okolovičs no 1949. gada 9. augusta līdz 1956. gada 22. augustam atradās ieslodzījumā.
- ⁶⁰ *Es atsakos* (1961), 50.–93. lpp.
- ⁶¹ RKLP inspektora A. Rumjanceva ziņojums par komandējuma rezultātiem Latvijas PSR [kr. val.], 01.1963. *GARF*, R-6991-3-1422, 139., 151. lp.
- ⁶² Evaņģēliski luteriskās baznīcas arhibīskapa G. Tūra vēstule RKLP padomes priekšsēdētājam A. Puzinam [kr. val.], 22.09.1962. *LVA*, 1448-1-160, 102.–103. lp.
- ⁶³ RKLP pilnvarotā P. Liepas ziņojums Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētājam V. Rubenim [kr. val.], 04.02.1963. *LVA*, 1448-1-180, 6.–8. lp.
- ⁶⁴ Sarakste ar RKLP u.c. [kr. val.], 1963. *LVA*, 1448-1-180, 12., 19., 21. lp.
- ⁶⁵ Līdz 1960. gadam atļauja nebija vajadzīga.
- ⁶⁶ Rīgas pilsētas izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieka vēstule [latv. val.], 10.06.1961. *LVA*, 1448-1-160, 28. lp.
- ⁶⁷ RKLP pilnvarotā P. Pizāna atskaite par darbu 1960. gadā [kr. val.], 30.01.1961. *LVA*, 1448-1-260, 47. lp.
- ⁶⁸ Talsu rajona izpildkomiteja 1962. gadā gribēja izlikt Talsu katoļu draudzi no tai piederošām telpām un pārvietot uz bijušās Talsu pareizticīgo draudzes telpām, kuru 1961. gadā slēdza. – RKLP pilnvarotā P. Liepas atskaite par darbu 1962. gadā [kr. val.]. *LVA*, 1448-1-262, 27. lp.
- ⁶⁹ Smiltenes ev.-luter. draudzes padomes priekšsēdētāja vēstule Smiltenes Darbāaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājam [latv. val.], 12.06.1962. *LVA*, 1448-1-160, 33. lp.
- ⁷⁰ RKLP pilnvarotā P. Liepas ziņojuma RKLP priekšsēdētājam A. Puzinam, LKP CK sekretāram A. Vosam, MP priekšsēdētāja vietniekam V. Krūmiņam

- [kr. val.], 11.02.1965. *LVA*, 1448–1–264, 19. lp.; sk. arī: Zanda Mankusa-Ohff. Luterāņi Vidzemē: ainas no padomju laika dzīves. Pieejams: http://www.norden.lv/data/RAKSTI_doc.pdf (skatīts 20.06.2017.).
- ⁷¹ Imants Lešinskis atmiņās “Kalpības gadi” raksta, ka Vilis Liepiņš (arī brošūras “Cilvēki bez sirdsapziņas” autors) terorizēja ticīgos valmieriešus.
- ⁷² Pilnvarotā P. Liepas izziņa par dažiem administrēšanas faktiem 1962. gadā [kr. val.], 28.11.1962. *LVA*, 1448–1–180, 149. lp.
- ⁷³ Gaigalavas vidusskolas direktora vēstule RKLP pilnvarotajam [latv. val.], 12.06.1961.; Kūrijas notāra atbilde RKLP pilnvarotajam [latv. val.], 30.06.1961. *LVA*, 1448–1–260, 79.–80. lp.
- ⁷⁴ Laikraksta “Cīņa” partijas dzīves nodaļas vadītāja P. Kaļiņas ziņojums LKP CK pirmajam sekretāram [kr. val.], 24.12.1962. *LVA*, PA-101–25–126, 56. lp.
- ⁷⁵ RKLP pilnvarotā J. Restberga atskaite par 1956. gadu [kr. val.]. *LVA*, 1448–1–255, 52. lp.
- ⁷⁶ RKLP pilnvarotā P. Pizāna atskaite par 1960. gadu [kr. val.], 30.01.1961. *LVA*, 1448–1–260, 11. lp.
- ⁷⁷ Bija saņemta PSRS VDK un PSKP CK piekrišana. – RKLP priekšsēdētāja vēstule PSKP CK [kr. val.], 05.11.1960. *GARF*, R-6991–3–210, 60.–61. lp.
- ⁷⁸ RKLP pilnvarotā P. Pizāna sagatavota informācija par Septītās dienas adventistu republikāniskā centra darbību [kr. val.], bez datējuma. *LVA*, PA-101–24–94, 63. lp.
- ⁷⁹ RKLP pilnvarotā P. Pizāna atskaite par 1960. gada darbu [kr. val.], 10.01.1961. *LVA*, 1448–1–260, 31.–32. lp.
- ⁸⁰ RKLP pilnvarotā P. Pizāna atskaite par 1960. gada darbu [kr. val.], 30.01.1961. *LVA*, 1448–1–260, 39.–41. lp.
- ⁸¹ RKLP pilnvarotā P. Liepas atskaite par darbu 1962. gadā [kr. val.]. *LVA*, 1448–1–262, 21.–22. lp.
- ⁸² 1958. gadā arestēja luterāņu mācītāju Hugo Maksimiliānu Grīvānu, katoļu prāvestu Julijanu Vaivodu, 1959. gadā – luterāņu mācītāju Augustu Āleru, 1962. gadā – luterāņu mācītāju Otto Baltiņu.
- ⁸³ O. Baltiņa krimināllieta [kr. val.], 1960. *LVA*, 1986–1–44799, 406. lp.
- ⁸⁴ 1962. gada oktobrī Daugavpils tautas tiesas sēdē tiesāja pentakostus N. Girucki, A. Anaško, M. Afanasjevu, V. Koroļovu, jo viņi bija nodibinājuši nelegālu pentakosta grupu un atsacījušies pievienoties vietējai baptistu draudzei. N. Giruckim un A. Anaško piesprieda brīvības atņemšanu uz pieciem gadiem, V. Koroļovai – uz trim gadiem, M. Afanasjevam – uz 2 gadiem. – Tēraudkalns. Vasarsvētku draudzes Latvijā 1944.–1973. gadā: vēsture arhīvu dokumentos, 127.–146. lpp.
- ⁸⁵ Kultra kalpu saraksts, kuriem 1962. gadā ir atņemta reģistrācija [kr. val.]. *LVA*, 1448–1–178, 33. lp.
- ⁸⁶ RKLP pilnvarotā P. Liepas atskaite par darbu 1962. gadā [kr. val.]. *LVA*, 1448–1–262, 9. lp.
- ⁸⁷ RKLP pilnvarotā P. Liepas ziņojuma RKLP priekšsēdētājam A. Puzinam, LKP CK sekretāram A. Vosam, MP priekšsēdētāja vietniekam V. Krūmiņam [kr. val.], 11.02.1965. *LVA*, 1448–1–264, 11. lp.

- ⁸⁸ Latvijas PSR Ministru padome 1949. gadā pieņēma lēmumu, kurš noteica, ka aizliegts apmācīt jaunatni un bērnus, lai sagatavotu viņus pirmajai komūnijai un konfirmācijai.
- ⁸⁹ Informatīva atskaite par RKLP pilnvarotā P. Pizāna darbu 1960. gadā [kr. val.], 30.01.1961. *LVA*, 1448-1-260, 8.-11. lp.
- ⁹⁰ A. Saharova sagatavota izziņa Latvijas PSR MP priekšsēdētāja vietniekam V. Krūmiņam par valsts apdrošināšanu ēkām, kas nodotas reliģisko draudžu lietošanā [kr. val.], 08.04.1963. *LVA*, 1448-1-180, 80. lp.
- ⁹¹ KPBLP lēmums [kr. val.], 24.12.1964. *LVA*, 1452-1-102, 35. lp.
- ⁹² RKLP vecākā inspektora A. Rumjanceva ziņojums PSRS RKLP priekšsēdētājam A. Puzinam par komandējuma rezultātiem Latvijas PSR laikā no 1963. gada 18. janvāra līdz 28. janvārim [kr. val.]. *GARF*, R-6991-3-1422, 144. lp.
- ⁹³ RKLP pilnvarotā P. Liepas vēstule PSRS RKLP padomes priekšsēdētājam A. Puzinam [kr. val.], 04.02.1963. *LVA*, 1448-1-262, 3. lp.
- ⁹⁴ Evaņģēliski luteriskās baznīcas Virsvaldes prezidenta vēstule Latvijas PSR MP priekšsēdētājam b. Rubenim [latv. val.], 27.03.1963. *LVA*, 1448-1-180, 65., 65. o.p. lpp. Līdzīgi Virsvalde protestēja arī tad, kad saņēma aizliegumu izvadīt mirušos no Meža kapu 1. kapličas un ierobežot kapu zvanus. G. Tūrs rakstīja, ka šādi aizliegumi traucē viņam kā Miera komitejas loceklim viņa centienos cīņā par mieru, ka par šādiem kristiešu apglabāšanas ierobežojumiem var uzzināt ārzemju Rīgas apmeklētāji, kuri to var izmantot pretpadomju propagandā. – Evaņģēliski luteriskās baznīcas Virsvaldes prezidenta vēstule RKLP priekšsēdētājam A. Puzinam [kr. val.], 22.09.1962. *LVA*, 1448-1-160, 98.-99. lpp.
- ⁹⁵ RKLP pilnvarotā J. Restberga atskaite par darbu 1958. gada II pusgadā [kr. val.]. *LVA*, PA-101-22-86, 28. lpp.
- ⁹⁶ Čakuls. *Latvijas Romas katoļu baznīcas materiāli: XX gadsimts*, 373.-376. lpp.
- ⁹⁷ Iepriekš lūgšanas nams atradās privātā mājā, bet izpildkomiteja 1955. gadā lauzā līgumu.
- ⁹⁸ P. Pizāna izziņa par Siguldas katoļu draudzes būvēto lūgšanas namu [kr. val.]. *LVA*, 1448-1-259, 37.-39. lpp.
- ⁹⁹ Daugavpils izpildkomitejas lēmums sakarā ar Naujienas katoļu draudzes iesniegumu par baznīcas celtniecību [kr. val.], bez datējuma, ap 1961. gada jūniju. *LVA*, PA-101-24-94, 90.-91. lpp.
- ¹⁰⁰ Informācija par katoļu reliģisko draudžu darbību Rīgā un priekšlikumi par divu katoļu baznīcu slēgšanu [kr. val.], 07.03.1961. *LVA*, 1448-1-260, 56. lpp.
- ¹⁰¹ Draudzei nelabvēlīgs iznākums varēja būt abos gadījumos – ja baznīcas telpas neremontēja vai ja to klasificēja kā “baznīcas izdaiļošanu”. – KPBLP pilnvarotā A. Saharova vēstule rajonu darbaļaužu deputātu padomju izpildkomiteju priekšsēdētājiem [kr. val.], 07.07.1959. *LVA*, PA-101-22-86, 101. lpp.
- ¹⁰² Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes Izpildkomitejas rīkojums Nr. 400 [latv. val.], 08.05.1959. saskaņā ar kuru Kirova rajona izpildkomitejai vajadzēja lauzt līgumu ar Doma baznīcas draudzi. *LVA*, 1448-1-11, 83. lpp.

- ¹⁰³ Tur bija iecere ierīkot Reliģijas vēstures un ateisma muzeju.
- ¹⁰⁴ Tallinas un Igaunijas bīskapa Ioanna, kurš uz laiku pārvaldīja Rīgas eparhiju, ziņojums Maskavas un visas Krievijas patriarham Aleksijam [kr. val.], bez datējuma. *LVA*, PA-101–24–94, 3. lp.
- ¹⁰⁵ Informācija par luterisko draudžu stāvokli un priekšlikumi par dažu draudžu atsavināšanu ticīgajiem [kr. val.], 28.03.1961. *LVA*, 1448–1–260, 60.–63. lp.
- ¹⁰⁶ LKP CK Propagandas un aģitācijas daļas instruktora sagatavota izziņa LKP CK [kr. val.], 23.11.1962. *LVA*, PA-101–24–94, 112. lp.
- ¹⁰⁷ Informācija par RKLP pilnvaroto Vissavienības sapulci [kr. val.], 21.04.1961. *LVA*, 1452–1–95, 97. lp.

ANTI-RELIGIOUS POLICY OF THE SOVIET REGIME IN LATVIA, IN 1954–1964

Rudīte Vīksne

Dr. hist., historian

Research interests: History of Latvia in the 20th century: issues of the Soviet and the Nazi occupation regimes.

The article analyses a situation of religious organizations in Latvia from 1954 till 1964, revealing the main directions and methods of how the Soviet regime's pressure on religious organizations was implemented. After Stalin's death, two approaches dealing with religion and church-related issues by the highest authorities of the USSR, "anti-religious" and "pragmatic", competed with varying success, where the latter asserted that the Church had a peculiar place in the state system. During the so-called Nikita Khrushchev's "Thaw", when liberalization of many spheres could be observed in the USSR, attacks on religious organizations intensified. During the period of time revised in this article, the Soviet regime policy directed against religious organizations was radicalized, and their exclusion from all spheres of public life took place. This aroused from the doctrine of non-conformity of the Communists' world outlook with the religious one that was supported also by local authorities.

Key words: anti-religious policy, the Council for the Affairs of Religious Cults, relations between the state and the Church.

Summary

The history of relations between the state and religious organizations in Latvia during this time (1954–1964) still has been studied very little. Although some studies related to the exactly the above-mentioned period

exist, they refer either to relations between definite denominations with the state or separate aspects of these relations. Exactly during the time of N. Khrushchev's power, the model of the state–Church relations, which remained in the USSR/Latvia during the first years of the Soviet regime, strengthened. In the second half of the 1950s, followers of “anti-religious tack” gained greater influence in the “corridors” of the USSR highest power. N. Khrushchev's personal attitude towards religion played a crucial role in the implementation of an anti-religious campaign. Khrushchev, who after condemning Stalin's personality cult fully consolidated his power during the 20th Congress, and in 1958 took over also the office of the Chairman of the Council of Ministers (CM) of the USSR, thus becoming a person in charge of both the Council for the Affairs of Religious Cults (hereinafter – CARC) and the Council for the Affairs of the Russian Orthodox Church (hereinafter – CAROC), considered that religion had no place in the Communist society. Due to the fact that he envisaged the victory of the Communism in rather close future, it was high time to start a ruthless fight and eliminate “the remnants of religion” in the consciousness of the Soviet people. Notably, such views prevailed also in the Government of Latvia.

After Stalin's death, till 1958, heterogeneous, but all-in-all relatively tolerant policy regarding the religious associations in the USSR, including Latvia, was administered. Since the end of the 1950s, more and more consistent anti-religious policy was implemented, where the Communist Party declared its attitude towards religion grounding in the postulate that “religion is hostile to the interests of the working people, and its non-scientific views and morally distorted notions about the surroundings impede the building of the Communism and deter people from active involvement in social life activities”. Based on the decisions of the SU CP and the CM of the USSR, specific directions of anti-religious policy were developed, which were expressed in restricting activities of the monasteries and liquidating them, limiting celebration of religious holidays, curbing pilgrimages, weakening the material-financial base of the congregations, curtailing the preparation of new clergymen and promoting people loyal to the regime into the administration of parishes. An ever greater emphasis was put on limiting involvement of children and young people into religious associations. Anti-religious policy was oriented towards expulsion of religious associations from the public life, and it was manifested in a strict control and regulation of the Church life.

The leadership of the state and the Party institutions, as well as management of various enterprises and public organizations were involved in

anti-religious work. Under the influence of aggressive anti-religious ideologies, local authorities either voluntarily or on administrative basis often rushed to meet the Party decisions in order to do a favour and show off to the Party and the Government. Even representatives of the CARC, emphasizing application of bureaucratic methods (manipulations with registration of congregations and clergymen, delay in issuing permits for church repairs, etc.) in the beginning of the 1960s, did not support such actions. In order to weaken the material basis of religious associations (including the one of the clergy), thus achieving their self-liquidation, an economic pressure was put on the former. Khrushchev's campaign contradistinguished the believers to the Soviet system and to some extent drove them underground, which was not in favour to the regime, since it became more complicated to control them. After Khrushchev's removal from the office at the plenary session of the SUCP CC on 14 October 1964, attacks directed against the Church weakened.